

08
επαναληπτικά
θέματα

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ
ΑΡΧΑΙΑ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Διδαγμένο Κείμενο

Αριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια Β1, 7-8, Β3, 1-2

- A. Από το κείμενο που σας δίνεται, να αποδώσετε στη νέα ελληνική το απόσπασμα: «Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ... ὁ δὲ λυπούμενος δειλός».

Το ίδιο συμβαίνει και με τις επιθυμίες και την οργή· άλλοι δηλαδή γίνονται σώφρονες και πρόοι και άλλοι ακόλαστοι και οξύθυμοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται με ένα συγκεκριμένο τρόπο απέναντι στις περιστάσεις αυτές και οι δεύτεροι με τον αντίθετο τρόπο. Και με ένα λόγο τα μόγιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται από την επανάληψη ὁμοίων ενεργειών. Γι' αυτό και πρέπει να προσδίδουμε μία ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας· γιατί σύμφωνα με τις διαφορές αυτών διαμορφώνονται και οι συνήθειές μας. Επομένως, το να αποκτούμε από την πιο μικρή ηλικία τη μια ή την άλλη συνήθεια δεν έχει μικρή σημασία, αλλά πολύ μεγάλη ή μάλλον σημαίνει το παν. Ως αποδεικτικό σημάδι των ἔξεων, πρέπει να θεωρούμε την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας· ὅποιος δηλαδή απέχει από τις σωματικές απολαύσεις και χαίρεται γι' αυτό καθαυτό το γεγονός είναι σώφρων, ενώ ὅποιος δυσανασχετεί είναι ακόλαστος· ὅποιος υπομένει τους κινδύνους και χαίρεται ή τουλάχιστον δεν δυσαρεστείται με αυτό, είναι ανδρείος, ενώ ὅποιος δυσαρεστείται είναι δειλός.

B1. «Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται»: Ποια εἶναι ἡ νέα αριστοτελική ἔννοια που εισάγεται στο συγκεκριμένο χωρίο; Αφού τη συσχετίσετε με την ηθική πράξη και τις ψυχικές διαθέσεις, να δώσετε τον ορισμό της.

Έχοντας δείξει σε προηγούμενη ενότητα ότι ο τρόπος άσκησης μιας «τέχνης» (σωστός ή λανθασμένος) καθορίζει και την ποιότητα (θετική ή αρνητική) του ασκούμενου ως τεχνίτη, ο Αριστοτέλης εφαρμόζει με αναλογικό τρόπο το συμπέρασμα αυτό στο πεδίο της ηθικής δράσης («ἐπὶ τῶν ἀρετῶν») και των συναισθηματικών καταστάσεων («περὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ περιττὰς ὀργάς»). Έτσι, υποστηρίζει ότι ἡ επαναληπτική τέλεση ὁρισμένων πράξεων (πράξεις δικαιοσύνης ή αδικίας, γενναιότητας ή δειλίας, εγκράτειας ή ακολασίας κ.τ.λ.), όπως και ἡ αντίστοιχη εκδήλωση συγκεκριμένων ψυχικών διαθέσεων (πραότητα, οργή κ.τ.λ.), παράγουν και τις ανάλογες ἕξεις, δηλαδή τις σταθερές συνήθειες ενός ανθρώπου ή, αλλιώς, τα σταθερά και μόνιμα γνωρίσματα του χαρακτήρα του (άνθρωπος γενναίος ή δειλός, δίκαιος ή άδικος, εγκρατής ή ακόλαστος, πράος ή ευέξαπτος κ.ο.κ.). Αυτό σημαίνει ότι ὅποιος, για παράδειγμα, στις καθημερινές συναναστροφές του με τους άλλους ανθρώπους συμπεριφέρεται με δίκαιο τρόπο, γίνεται δίκαιος, διαμορφώνει δηλαδή την ἕξιν του δικαίου. Ὅποιος αντίθετα συμπεριφέρεται με άδικο τρόπο, γίνεται άδικος, διαμορφώνει επομένως την ἕξιν του άδικού. Αντίστοιχα, ὅποιος αντιμετωπίζει τις αντιξοότητες της ζωής με γενναιότητα, γίνεται γενναίος, ενώ ὅποιος νιώθει φόβο απέναντι σε τέτοιες καταστάσεις, γίνεται δειλός. Τέλος, ὅποιος αντιδρά με υπέρομη οργή απέναντι στα ερεθίσματα του κοινωνικού περιβάλλοντος, γίνεται οξύθυμος, ενώ ὅποιος αντιδρά με νηφαλιότητα, γίνεται πράος.

Έχοντας πλέον καταδείξει την άρρηκτη σχέση επιμέρους ηθικών πράξεων και συναισθηματικών διαθέσεων με τις ἕξεις, ο Αριστοτέλης συνοψίζει το περιεχόμενο των παραπάνω επισημάνσεων του προβαίνοντας στο ακόλουθο γενικό συμπέρασμα: ο χαρακτήρας κάθε ανθρώπου διαμορφώνεται με βάση τις πράξεις που αυτός τελεί και τις συναισθηματικές διαθέσεις που εκδηλώνει συστηματικά και κατ' επανάληψη στη ζωή του. Η τέλεση συγκεκριμένων πράξεων και ἡ εκδήλωση συγκεκριμένων ψυχικών διαθέσεων παράγουν και τις ανάλογες ἕξεις, προσδίδουν δηλαδή συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στο ήθος, στην προσωπικότητα, στην ιδιοσυγκρασία ενός ανθρώπου.

Αναλυτικότερα, ἡ λέξη ἕξις παράγεται από το θέμα σεχ- του ρ. ἔχω και την παραγωγική κατάληξη -σις, που δηλώνει ενέργεια του υποκειμένου (σέχ- σις, ἔχ-σις, ἕξις). Επομένως, με τον ὄρο αυτό

δηλώνονταν αρχικά η κατοχή, η απόκτηση ενός οποιουδήποτε πράγματος, αλλά και η προσπάθεια που καταβαλλόταν για την απόκτησή του. Στη συνέχεια, η λέξη αυτή μεταβλήθηκε σημασιολογικά δηλώνοντας τη σταθερή και μόνιμη ιδιότητα του χαρακτήρα ενός ανθρώπου, που απέκτησε μέσω της συστηματικής και μακροχρόνιας τέλεσης συγκεκριμένων ενεργειών.

B2. Να σχολιαστεί η διαφοροποίηση που παρατηρείται στην έννοια της «ήδονης» στο αριστοτελικό κείμενο.

Στο παρατιθέμενο απόσπασμα ο Αριστοτέλης υποστηρίζει, μεταξύ άλλων, ότι ασφαλές κριτήριο για να διαπιστώσει κανείς τι είδους έξεις έχει διαμορφώσει ένας άνθρωπος, αποτελεί το αίσθημα της ευαρέσκειας («ήδονη») ή της δυσαρέσκειας («λύπη») που νιώθει κατά την τέλεση μιας πράξης: για παράδειγμα, κάποιος που απέχει από τις σωματικές ηδονές και αισθάνεται χαρά γι' αυτό είναι σώφρων («ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῶ τούτῳ χαίρων σώφρων»), ενώ αυτός που δυσφορεί με τη συγκεκριμένη κατάσταση είναι ακόλαστος, ακόμα κι αν την υπομένει («ὁ δ' ἀχθόμενος ἀκόλαστος»). Κατά τον ίδιο τρόπο, κάποιος που αντιμετωπίζει με χαρά ή, έστω, χωρίς λύπη τις δυσχέρειες ή τους κινδύνους που συναντά στη ζωή του, είναι ανδρείος («ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενος γε ἀνδρείος»), ενώ αυτός που στενοχωριέται και φοβάται όταν καλείται να αντιμετωπίσει τέτοιες καταστάσεις, είναι δειλός, ακόμη κι αν τις αντιμετωπίζει («ὁ δὲ λυπούμενος δειλός»). Τούτο σημαίνει ότι στον άνθρωπο που έχει κατακτήσει τις ηθικές αρετές και τις έχει καταστήσει σταθερό και μόνιμο γνώρισμα του χαρακτήρα του, υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ ενεργειών και ψυχικών διαθέσεων: η εκδήλωση ηθικά αποδεκτών συμπεριφορών συνοδεύεται από ευάρεστες συναισθηματικές διαθέσεις, ενώ η εκδήλωση ηθικά απαράδεκτων και κατακριτέων συνοδεύεται από δυσάρεστες. Αντίθετα, στον άνθρωπο που δεν έχει κατακτήσει τις συγκεκριμένες ιδιότητες, συμβαίνει το αντίθετο: η τέλεση ηθικά αξιέπαινων πράξεων τού προκαλεί αρνητικά συναισθήματα, ενώ η διάπραξη ηθικά αξιόμεμπτων ενεργειών τού προκαλεί θετικά συναισθήματα.

Από τα παραπάνω ο Αριστοτέλης συνάγει το συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές συνδέονται άμεσα με τις ψυχικές διαθέσεις του ατόμου («περὶ ἡδονᾶς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ»). Τούτο αποδεικνύεται επιπροσθέτως από το γεγονός ότι η επιδίωξη της ήδονης οδηγεί ένα άτομο στη διάπραξη μιας ηθικά επιλήψιμης ενέργειας, ενώ η επιθυμία αποφυγής της λύπης τον κάνει να απέχει από την επιτέλεση μιας ηθικά αξιέπαινης πράξης («διὰ μὲν γὰρ τὴν

ήδονήν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα»). Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι η λέξη ἡδονή έχει στη συγκεκριμένη περικοπή («περὶ ἡδονᾶς») αρνητικό σημασιολογικό περιεχόμενο, σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο («τὴν ἐπιγινομένην ἡδονήν») που είχε θετικό. Για τον Αριστοτέλη, οι ἐμφυτες τάσεις του ανθρώπου, ὅπως είναι το συναίσθημα της ἡδονῆς ἢ της λύπης, είναι ἀπὸ μόνες τους ἠθικά ουδέτερες. Αποκτοῦν θετικό ἢ αρνητικό χαρακτήρα σε συνδυασμὸ με τὴν πράξη (καλή ἢ κακή) που αὐτές συνοδεύουν. Ἐτσι, «καλή» είναι ἡ ἡδονή που αισθάνεται κανείς ὅταν τελεί μὴ ἐνάρετη πράξη και «κακή» ὅταν διαπράττει μὴ ἀνήθικη ἐνέργεια. Ἡ πρώτη συντείνει στη διατήρηση τῆς μεσότητος και τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐνῶ ἡ δεύτερη ἔχει τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα. Γι' αὐτὸ και ἡ παιδεία πρέπει να καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο ικανὸ να διακρίνει μεταξὺ «καλῶν» και «κακῶν» ἡδονῶν και να ἐπιλέγει τὶς πρώτες.

B3. Ποια ἦταν ἡ συμβολή του Εὐδόξου στη διαμόρφωση τῆς προσωπικότητας του Αριστοτέλη κατὰ τὰ δύο πρώτα χρόνια τῆς παραμονῆς του στην Ακαδημία;

Βλ. Εἰσαγωγή σχολικοῦ βιβλίου, σελ. 140: «Ἐνας τέτοιος λόγιος τὸν ὁποῖο εἶχε τὴν τύχη να συναντήσῃ ὁ Αριστοτέλης ... τέτοια ἦταν κατὰ βάση ἡ ψυχοσύνθεση τοῦ Πλάτωνα»).

B4α. θαρρεῖν, ἀκόλαστοι, ὀργίλοι, ἀχθόμενος: Να ἐντοπίσετε στο ἀρχαῖο κείμενο τὰ ἀντώνυμα τῶν παραπάνω λέξεων.

θαρρεῖν: φοβέσθαι
 ἀκόλαστοι: σώφρονες
 ὀργίλοι: προᾶοι
 ἀχθόμενος: χαίρων

B4β. ἀπαλλαγὴ, σχήμα, ἐπισήμανση, ἀχαρος, ἀξονας, προφήτης: Για καθεμιά ἀπὸ τὶς λέξεις που σας δίνονται να γράψετε και μὴ ἐτυμολογικῶς συγγενή ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο κείμενο.

ἀπαλλαγὴ: συναλλάγμασι
 σχήμα: ἔχει, ἔξεις, ἀπεχόμεθα
 ἐπισήμανση: σημεῖον
 ἀχαρος: χαίρων
 ἀξονας: ἦχθαι
 προφήτης: φησὶ

Αδίδακτο κείμενο

Ξενοφών, Απομνημονεύματα 4, 2, 8-9

Γ1. Να αποδώσετε στη νέα ελληνική το απόσπασμα

Πες μου, είπε, Ευθύδημε, αλήθεια, όπως ακριβώς μαθαίνω, έχεις συγκεντρώσει πολλά συγγράμματα ανδρών που λέγεται ότι έχουν γίνει σοφοί; Και ο Ευθύδημος είπε: «(Αλήθεια) Σωκράτη, μα τον Δία και ακόμη βέβαια συγκεντρώνω, έως ότου αποκτήσω όσο το δυνατόν περισσότερα.» «Μα την Ήρα», είπε ο Σωκράτης, «σε θαυμάζω, γιατί δεν προτίμησες περισσότερο να αποκτήσεις θησαυρούς από ασήμι και χρυσάφι παρά θησαυρούς σοφίας; είναι φανερό, λοιπόν, ότι πιστεύεις πως το ασήμι και το χρυσάφι δεν κάνει καθόλου καλύτερους τους ανθρώπους, οι οποίοι όμως των σοφών ανδρών πλουτίζουν σε αρετή αυτούς που τις έχουν γνωρίσει (κάνει κτήμα τους). Και ο Ευθύδημος χαιρόταν που άκουγε αυτά, γιατί νόμιζε ότι κατά τη γνώμη του Σωκράτη προσπαθεί να αποκτήσει με σωστό τρόπο τη σοφία.

Γ2α.

- προείλου:** το β' ενικό προστακτικής στο χρόνο και στη φωνή που βρίσκεται **προελου**
- συνάγω:** το απαρέμφατο παρακειμένου της μέσης φωνής **συνήχθαι**
- ἔφη:** το β' πληθυντικό υποτακτικής ενεστώτα **φῆτε**
- ποιεῖν:** το α' ενικό οριστικής παρατατικού μέσης φωνής **επιούμην**
- ἀκούων:** το α' ενικό ευκτικής αορίστου στη φωνή που βρίσκεται **ἀκούσαιμι**

Γ2β.

- σοφῶν:** τον ίδιο τύπο στο συγκριτικό βαθμό **σοφωτέρων**
- ἀνδρῶν:** την κλητική ενικού **ἄνερ**
- ταῦτα:** τη γενική πληθυντικού στο θηλυκό γένους **τούτων**
- πολλά:** την αιτιατική ενικού στο αρσενικό γένος και στον ίδιο βαθμό **πολὺν**
- ἀκούων:** τη δοτική πληθυντικού στο θηλυκό γένος και στον ίδιο χρόνο **ἀκουούσαις**

Γ3α. κεκτῆσθαι, βελτίους, νομίζων, τῷ Σωκράτει, ὀρθῶς: Να αναγνωρίσετε συντακτικά τις παραπάνω λέξεις του κειμένου, κεκτῆσθαι: τελικό απαρέμφατο, αντικείμενο του ρ. «προεῖλον»

βελτίους: κατηγορούμενο στο αντικείμενο «ἀνθρώπους» μέσω του «ποιεῖν»

νομίζων: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο («Εὐθύδημος») του ρ. «ἔχαιρον», λειτουργεί συντακτικά ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας

τῷ Σωκράτει: δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου από το «δοκεῖν»

ὀρθῶς: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο «μετιέναι».

Γ3β. «νομίζεις ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐδὲν βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους»: Να μεταφέρετε τον πλάγιο λόγο σε ευθύ.

Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐδὲν βελτίους ποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους.

Γ3γ. «καὶ ἔτι γε συνάγω, ἕως ἂν κτήσωμαι»: Να αναγνωρίσετε το είδος του λανθάνοντα υποθετικού λόγου του αποσπάσματος.

Ο λανθάνων υποθετικός λόγος δηλώνει την αόριστη επανάληψη στο παρόν – μέλλον (η υπόθεση εντοπίζεται στη χρονικούποθετική πρόταση που εκφέρεται με υποτακτική «ἕως ἂν κτήσωμαι» και η απόδοση στο ρήμα της κυρίας που εκφέρεται με οριστική ενεστώτα «συνάγω»).